COMENTARII ALE INFORMATORILOR PRIVIND VARIAȚIA DIALECTALĂ. NOTE PE BAZA NALR—*BANAT*

DE

IOAN FAICIUC

0. Între comentariile metalingvistice ale informatorilor[1], înregistrate în timpul anchetelor pe teren, cele referitoare la existența unor deosebiri sau asemănări între graiul local și alte graiuri ale aceleiași limbi[2] prezintă un interes aparte pentru cercetarea dialectală[3].

01. Se pot distinge două categorii de comentarii privind diferențele de grai pe orizontală[4] : A. *comentarii provocate* și B. *comentarii spontane.* Primele sînt solicitate și dirijate de către anchetator prin întrebări directe, programate[5],

---

[1] Despre reacția subiectului vorbitor față de fenomenul lingvistic, *implicită* (neformulată) sau *explicită* (formulată în comentarii metalingvistice), vezi B. Cazacu, *Sur la réaction du sujet parlant par rapport au fait linguistique*, în *Mélanges linguistiques publiés à l'occasion du VIII-e Congrès international des linguistes à Oslo, du 5 au 9 août 1957*, București, 1957, p. 175—188 ; Marius Sala, *Rémarques sur la réaction des sujets enquêtés pour l'«Atlas linguistique roumain»*, *ibidem*, p. 189—199 ; T. Teaha, *Un problème de métalinguistique : la réaction du sujet parlant dans le processus de la communication*, în *Actes du X-e Congrès international des linguistes, Bucarest, 28 août — 2 septembre 1967*, II, București, 1970, p. 41—48 ; Magdalena Vulpe, *Commentaires métaliguistiques dans les textes dialectaux*, în *Actele celui de-al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică*, II, București, 1971, p. 257—262 ; cf. și B. Cazacu, *Despre reacția subiectului vorbitor față de fenomenul lingvistic*, în vol. *Studii de dialectologie română*, București, 1966, p. 41—56. Dezvoltarea sociolingvisticii a stimulat interesul pentru cercetarea reacțiilor subiective ale vorbitorilor : cf. B. Cazacu, în *Sociolingvistica și lingvistica aplicată* [*masă rotundă*], în „Limbă și literatură", 1972, nr. 4, p. 619—620 ; I. Ionescu-Ruxăndoiu, Dumitru Chițoran, *Sociolingvistica. Orientări actuale*, București, 1975, p. 16 ; cf. și William Bright, *Dimensiunile sociolingvisticii*, *ibidem*, p. 49 ; William Labov, *Studiul limbii în contextul ei social*, *ibidem*, p. 81—85 ; M. Tiugan, *Înregistrarea obiectivă a reacțiilor subiective ale informatorilor*, în „Anuarul ICED", Seria A, I (Comunicări, 1979), 1979, p. 327—330 ; A. Hartular, *Considerații metalingvistice într-o anchetă lingvistică la românii din S.U.A.*, *ib.*, B, I, 1981, p. 125—147.

[2] Vezi B. Cazacu, *Sur la réaction...*, p. 179 ; idem, *Despre reacția...*, p. 45 ; T. Teaha, *op. cit.*, p. 43 ; Magdalena Vulpe, *op. cit.*, p. 259.

[3] Elementele de dialectologie subiectivă oferite de aceste comentarii nu pot fi neglijate în studiul diferitelor aspecte ale graiurilor.

[4] Disocierea se poate face și pentru alte domenii ale comentariilor metalingvistice (variația graiurilor după vîrstă, sex, grad de cultură, poziție socială etc.).

[5] Importanța lor a fost relevată în preocupările unor lingviști pentru cercetarea frontierelor și a unităților dialectale subiective : vezi Y. Masc, *Une nouvelle tentative pour tracer les frontières subjectives des dialectes*, în „Orbis", XIII, 1964, nr. 2, p. 357—379 ; W. A. Grootaers, *La discussion autour des frontières dialectales subjectives*, *ibidem*, p. 380—398 ; Manuel Paiva Boléo, *Linguistique, géographie et unités dialectales subjectives au Portugal*, în *Actele celui de-al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică*, II, București, 1971, p. 323—342.

BDD-A23114 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 02:57:45 UTC)

celelalte sînt relatări incidentale, secundare, care însoțesc unele răspunsuri la chestionar sau intervin în timpul înregistrării textelor pe bandă de magnetofon[6].

Între cele două tipuri de comentarii există evidente asemănări și deosebiri. Comentariile *provocate* sînt spontane în măsura în care exprimă experiența personală a subiectului anchetat, care, în răspunsurile la întrebări, remarcă fenomene aflate la „suprafața memoriei sale lingvistice" [7], iar comentariile *spontane* sînt provocate de întrebarea formulată de anchetator pentru obținerea unui termen (sau a unei forme) și de răspunsul ca atare, în contextul activității metalingvistice care antrenează atît pe anchetator, cît și pe subiectul informator[8].

1.0. În anchetele pentru NALR—*Banat*, comentariile din prima categorie au fost obținute ca răspunsuri la o singură întrebare programată în partea introductivă a chestionarului NALR[9] : „20. *Care dintre localitățile învecinate se deosebește din punctul de vedere al graiului de graiul din localitatea anchetată*"? Lipsa unui număr mai mare de întrebări adecvate, care să surprindă nuanțat conștiința unității și diferențierilor de grai, a fost compensată, uneori, de răspunsurile propriu-zise ale subiecților anchetați, generoase în sugestii pentru variate interpretări și noi cercetări[10].

1.1. În ansamblu, comentariile provocate cuprind aprecieri *generale* și *exemple concrete* (vezi *infra*, **1.2.**) de termeni, fonetisme, forme și expresii prin care graiul din localitatea anchetată se deosebește de cel al altor localități cunoscute de informator, situate, de obicei, în împrejurimi.

1.1.1. Cea mai mare parte a comentariilor generale se referă la gradul de asemănare dintre graiuri. Se pot distinge mai multe situații subiective :

a) toate localitățile apropiate, cu excepția celor cu populație aloglotă se aseamănă, în privința graiului, cu localitatea anchetată : „tot la fel vorbim" (24)[11], „nicicare ; nu este deosebire de grai ; nemții și ungurii vorbesc în limba lor" (52), „ca la noi vorbesc" (53)[12] etc. ;

b) graiurile localităților apropiate se aseamănă cu cel din localitatea subiectului, dar e posibil să existe unele diferențe pe care el nu le-a sesizat[13];

---

[6] Cf. Magdalena Vulpe, *op. cit.*, p. 258.

[7] Cf. S. Pușcariu, *Limba română*, vol. II. *Rostirea*, București, 1959, p. 283.

[8] Cf. B. Cazacu, *Despre reacția...*, p. 43—44.

[9] În chestionarul introductiv al ALR I și II au fost programate două întrebări care s-au dovedit a fi complementare : „În care sate se vorbește altfel decît în comună ?" și „Care sînt caracteristicile comunelor învecinate de care își bat joc localnicii ?".

[10] Comentariile obținute la această întrebare au fost publicate, în mare parte, în broșura anexă la vol. I al NALR—*Banat*. *Date despre localități și informatori*, București, 1980, p. 9—154, passim.

[11] Comentariile au fost, în general, literarizate ; cifrele din paranteze indică punctele cartografice din NALR—*Banat*. Sub aceleași cifre majoritatea comentariilor menționate în articolul nostru pot fi urmărite în broșura anexă, *Date...* (vezi nota precedentă).

[12] Conștiința vorbitorilor asupra unității graiurilor dacoromâne se exprimă lingvistic printr-o mare varietate de formule. Iată cîteva, notate de Sever Pop în anchetele pentru ALR I, ms. [manuscris] : „(tot) la (un) fel", „(tot) ca (și) (la) noi", „(tot) o formă", „tot o vorbă", „(tot) aceeași vorbă", „tot o limbă cu noi", „tot una", „tot ca aici" [se vorbește, se grăiește etc.]., „se lovește limba" ș.a.

[13] Pentru exprimarea situației se folosesc, de obicei, formule care conțin adverbe indicînd aproximarea : „cam (tot) așa", „cam una vorbesc", „cam cum vorbim și noi", „aproape toți vorbesc ca mine" etc., cf. ALR I, ms.

BDD-A23114 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 02:57:45 UTC)

c) graiurile din localitățile învecinate se aseamănă cu cel anchetat, dar subiectul indică repere (localități, râuri, limite ale vechilor unități administrative etc.) de unde începe schimbarea (granițe subiective) : „de la Plavișevița încolo vorbesc mai altfel" (2), „Foroticul e în Caraș, noi *ni-s* în Torontal" (37) ;

d) subiectul constată ușoare deosebiri între graiul său și cel din unele localități apropiate : „Au unele cuvinte [diferite]..., dar [în] lucrurile principale nu se deosebesc la nimic" (40), „*ieșită* unele cuvinte care le pronunță altfel" (46), „nu-i vorba exact ca cum vorbim noi" (63), „mai au vorbe diferite" (79)[14], „nu-i *deschilineală* mare" (71) ;

e) subiectul menționează deosebiri de grai mai accentuate în una sau mai multe dintre localitățile învecinate : „Jadaniul și Muraniul nu se lovește cu noi" (55), „în Nerău toate cuvintele nu-s ca la noi" (56). Cele mai multe dintre localitățile pentru care se remarcă astfel de diferențe mai însemnate se caracterizează prin graiuri insulare (de olteni, ardeleni etc.), neasimilate în întregime de către graiurile bănățene majoritare (Cărbunari, Pescari, Moldova Nouă, Comlošul Mare, Sînnicolaul Mare etc.)[15] sau prin fenomene lingvistice insulare (ex. *s* pentru *ș*, în Cuptoare, Țerova etc.)[16] ;

f) subiectul afirmă că există unele deosebiri mai accentuate față de toate (sau aproape toate) localitățile mai apropiate[17] : „avem alt dialect decît pogzenii [din Bobda], beregsenii, giulvezenii, checenii. . ." (49), „în toate părțile se vorbește [în] altă formă, nu ca și la noi" (51), „în fiecare sat se deosebește numirea unor lucruri" (38), „toate se deosebesc" (60, 61), „în fiecare sat există altfel de vorbă" (77), „cam în toate se deosebește, la toate nu le spune ca la noi *nicaori*" (78), „în tot satul *zănatu* și vorba" (92), „în toate se vorbește altfel" (94), „nici un sat nu se lovește cu noi la vorbe" (99) ș.a.

1.1.2. Comentariile generale mai cuprind constatări subiective privitoare la : apartenența unor sate la alte grupuri de graiuri dacoromâne : „în Șeitin [...] vorbesc crișenește" (64), „în Brest [Cruceni] vorbesc ca hunedorenii, îs veniți mai noi și nu au limbajul ca pe aici" (67) ; prezența influențelor străine mai accentuate, ca urmare a contactului lingvistic direct : „în Mănăstire sînt amestecați cu sîrbi, au cuvinte sîrbești" (39) ; existența diferențelor și în plan vertical (sociocultural) : „la Ciacova vorbesc mai curat, nu ca noi, țăranii" (44), „șelnicenii [din Eșelnița] se țin că-s oameni mai inteligenți [și] vorbesc mai [pe] mare" (3)[18] ; ritmul vorbirii : „în Dubova vorbesc foarte *iut* 'repede'"[19] ; alte caracteristici : „în Igriș [vorbesc] și mai *șod* 'ciudat' " (60)[20] etc.

---

[14] Alte expresii : „schimbă o țîră vorbele", [se vorbește] „un picuruț altmintrelea", „puțin altfel", cf. ALR I, ms.

[15] Ex. : „Pustinișenii vorbesc tot ca noi, în Comlošu Mare vorbesc altfel [...], se spune c-ar fi olteni" (50).

[16] Ex. : „în Cuptoare sîsăiesc, îi dau cu *s*" (29).

[17] Cunoscută fiind remarcabila unitate a graiurilor dacoromâne, aceste aprecieri subiective nu se referă la diferențe totale, care ar afecta înțelegerea între două colectivități.

[18] Vezi Cornelia Cohuț, Magdalena Vulpe, *Graiul din zona „Porțile de Fier"* [...], București, 1973, p. 166.

[19] Idem, *ibidem*.

[20] Cf. și ALR I, ms. : [vorbesc] „mai după oșeni", „mai pe ungurime", „mai iute", „mai rar", „mai domol", „mai (pe) lat", „mai pe politică", „mai gros", „mai moale", „mai sucit", „pe dos", „prelungesc vorba", „îngînă vorba", „încîlcesc vorba", „au vorbă mai încurcată", „au închisă vorba" etc.

BDD-A23114 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 02:57:45 UTC)

1.2. Cazuri concrete de diferențe lingvistice s-au înregistrat în 85 de sate din cele 100 care formează rețeaua NALR — *Banat*[21]. Exemplele se referă la 142 de localități, dintre care numai 23 sînt și puncte de anchetă, pentru acestea fiind posibilă confruntarea datelor subiective cu cele din atlas. Localitățile cu graiuri insulare sau în care se întîlnesc particularități de limbă izolate colectează un număr mai mare de referințe (vezi *supra*, **1.1.1.**, e).

1.2.1. În majoritatea punctelor de anchetă s-au notat cîte 1—3 exemple. În altele, informatorii au menționat cîte 7—9 sau chiar mai multe exemple[22]. Distribuția lor geografică pare a nu fi întîmplătoare. Dacă se urmăresc pe hartă, se observă că punctele în care s-au remarcat cele mai multe cazuri de diferențe se află, în general, în fișiile unde se intersectează majoritatea izogloselor și izofonelor care delimitează fie graiurile bănățene de sud (din zona muntoasă) de cele din nord, fie pe cele de est (din zona colinară) de cele de vest (din zona de cîmpie)[23], în apropierea localităților cu graiuri izolate, puternic marcate, sau în zonele de tranziție spre alte grupuri de graiuri (crișene, ardelene etc.).

Fără a se exclude posibilitatea existenței unor cazuri izolate, contrare, explicabile printr-un complex de factori extralingvistici, pe baza materialului consultat se poate constata că, în general, numărul exemplelor de diferențe lingvistice variază în funcție de apropierea sau depărtarea de limitele ariilor celor mai multe fenomene dialectale din Banat, avînd, prin urmare, un suport obiectiv.

1.2.2. Din aproximativ 330 de exemple concrete notate în achetele pentru NALR — *Banat* ca răspunsuri la întrebarea directă privind deosebirile de grai, circa 58% sînt de natură lexicală, 36% fonetice și 6% morfologice ș.a.

1.2.2.1. Cele mai multe exemple, în ordinea descrescîndă a frecvenței, se referă la: 1. fonetismul prepoziției *de* (*dă, de, đi*) [17][24]; 2. formele prepoziției *pe* (*pră, pă, pe, pi*) [12]; 3. termeni pentru noțiunea 'curte' (*obor, ogradă, avlie, arie, ocol, curte*) [11]; 4. termeni și variante pentru 'cartofi' (*crumperi, crumpiri, crumpi, grumpi, crumpei, crumpeni, napi, cărtofi*) [8]; 5. *r* dur sau moale (urmat de *i* sau *i*) în *tăriță, rîde, rîu* [8]; 6. arhaismul fonetic *ń* în *rîie, cui, călcîi, vie, claie* [8]; 7. termeni pentru 'chibrituri' (*răipelți, feștili, fitili, ćibre, vatriță, bilicele, mășini* ș.a.) [7]; 8. *s* pentru *ș* în *așa, șarpe* ș.a. sau invers, *ș* pentru *s*, în *sare* [5]; 9. termeni pentru 'corlate' (*ajuloare, berniță, pomoćiță, dorîngi, rudiță, frîntare, pricegi, pringi* etc.) [5]; 10. auxiliarul *o* sau *a* în *s-a dus, a venit, a fost* ș.a. [5]; 11. termeni pentru 'haină' (*laibăr, iancăl, iancăr, giubă, mînecar, căput* ș.a.) [5]; 12. termeni pentru 'dovleci' (*ludăi, dovleți, curcubete* ș.a.) [5]; 13. termeni pentru 'pieptar' (*pieptar, prîsluc, burduș, folar, foler, boc* etc.) [4]; 14. termeni și variante pentru 'salcîm' (*rug, băgrin,*

[21] Numărul localităților la al căror grai se raportează subiecții variază, între 1—2 în majoritatea punctelor cartografice și 4—5 în punctele 7, 20, 38, 49, 72, 76, 92.

[22] Cf. NALR — *Banat. Date...*, punctele: 4, 5, 23, 37, 38, 45, 51, 57, 65, 66, 73, 76, 86.

[23] Diferențele remarcate de informatori nu sînt însă întotdeauna cele caracteristice pentru ariile din aceste zone.

[24] Cifrele dintre parantezele drepte indică frecvența, respectiv numărul de localități în care s-a notat același fenomen.

BDD-A23114 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 02:57:45 UTC)

brăgan, măgrin, copaci) [4]; 15. forme ale adverbului *acolo* (*acolo, cole, co, acoló, coló, acălău, călău, calóma, coleá*) [4][25].

1.2.2.2. Termenii substantivali[26] care rețin atenția subiecților denumesc, în general, noțiuni specifice vieții rurale : **obiecte din casă** : 'albie' (*postavă, troacă, copaie, suvań*), 'cratiță' (*tigaie, rainǎ, călăniță, castrolă, hîrbeică*) ; 'pirostrie' (*săźac, țagră, pirosteie*), 'vas pentru apă' (*cantă de apă, călai, chiscant, ghiscant*) ; **obiecte legate de diverse activități în agricultură** : 'corlate' (vezi *supra*), 'orcic' (*dreucă, trită, dreptenic*), 'grămadă de snopi' (*petiță, cristeț, cruce, petenie*), 'prepeleac' (*pripileac, sărciner, cantor*), coș de nuiele' (*cotăriță, corfă, spene*), 'baniță' (*măsură, spene, polovică, fîrtar*), 'otic' (*raz, arităc*) ; **alimente** : 'gogoși' (*crofne, bubuiene*) ; **obiecte vestimentare** : 'haină', 'pieptar' (vezi *supra*), 'ie' (*spăcel, ciupag*), 'buzunar' (*ches, pozonar, pojnar*) ; plante : 'cartofi', 'dovleac', 'salcîm' (vezi *supra*), 'roșii' (*pitligene, piridăisi, părădăisi, bredăisi*), 'varză' (*varză, curechi*) ; **anexe ale gospodăriei** : 'curte' (vezi *supra*), 'grajd' (*grajdi, ștală, ștal, tream, iștalău*), 'poartă' (*poartă, căpie*) etc. ; **diverse** : 'cărare' (*poteacă, potec, cală, călare*), 'nisip' (*pesac, țărînă, țărigă, năsip*), 'petrol' (*petrol, petrolin, ulei, apă de lampă*), 'țanc' (*țanc, bîrc*) etc.[27]

1.2.2.3. Dintre fonetisme, în afară de cele menționate mai sus au mai fost remarcate[28] : rostirea africatizată a lui *k* în *ochi, urechi*, fricativa muiată *ź* pentru *joc, jug*, cîteva cazuri izolate de palatalizare a labialelor în *viespe, miel, piaptăn*, rostirea nefricativizată a africatei *ĉ* în *ce, a face, aici*, rostirea nealterată a dentalelor *d, t* în *deal, te, poteacă*, mai multe schimbări fonetice neregulate, accidente fonetice etc.

Nu am constatat o regulă în privința direcției din care se fac referirile. Mai frecvente sînt însă comentariile care se fac dinspre aria majoritară spre cea mai mică sau insulară și, respectiv din localități aflate în aria cu rostirea mai apropiată de cea literară[29].

1.2.3. Există unele coincidențe, totale sau parțiale, între fenomenele semnalate de informatori din același sat în ancheta pentru ALR și în cea pentru NALR, precum și între exemplele provenite de la doi informatori diferiți din aceeași localitate[30]. Sînt cazuri interesante, care confirmă exactitatea observațiilor empirice ale vorbitorilor. E posibil însă ca nu întotdeauna exemplele

---

[25] A se vedea mai jos, pentru comparație, cele mai frecvent citate fenomene pe întregul teritoriu dacoromân, după ALR I, ms. : 1. *v* în *vin, vie, a veni* [27]; 2. *ĉ* în *ce, a face* ș.a. [18] ; 3. prepoziția *de* [8] și *d, t* în *unde, deal, lapte, punte* [6]; 4. termeni și variante pentru 'cartofi' [11] ; 5. termeni și forme pentru *acum* [8] ; 6. *ă/a* protonic în *pădure, pămînt, pă*, ș.a. [6] ; 7. formele prepoziției *pe* [5] ; 8. *s* pentru *ș* și invers în *așa, școală, sare* [5] ; 9. termeni pentru 'dovleac' [4] ; 10. termeni pentru 'haină' [4].

[26] Celelalte părți de vorbire sînt foarte puțin reprezentate în comentariile subiecților.

[27] Cei mai mulți dintre termenii care frapează atenția subiecților sînt împrumuturi din graiurile germane, sîrbești ș.a., denumind obiecte relativ noi (cartofi, roșii, chibrituri etc.).

[28] Fonetismele percepute de subiecți diferă de la o regiune la alta : cf. Stelian Dumistrăcel, *Fonetisme perceptibile și nonperceptibile pentru informator și rezultatele anchetei dialectale*, în SCL, XXXIII, 1982, nr. 5, p. 377, care, pe baza reacțiilor implicite ale informatorilor, stabilește fonetismele perceptibile pentru graiurile din Moldova.

[29] Astfel, de exemplu, din 8 referiri despre rostirea lui *r* dur/moale (urmat de *i/i*) în *tărîțe, rîu*, doar o singură dată se trimite din aria cu *r* moale spre cea majoritară cu *r* urmat de *i*. Asupra acestei chestiuni vom reveni într-un articol aparte.

[30] Ex. : „În Clopodia se spune *s-a dus, a venit, iapure*, pentru *s-o dus, o venit, iepure*", comentariu notat atît în ALR I, cît și în NALR—*Banat* (37).

BDD-A23114 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 02:57:45 UTC)

citate de informatori să corespundă unei experiențe lingvistice proprii și reale, să se datoreze contactului direct cu graiurile respective, ci, în anumite cazuri, ele să fie transmise prin tradiție. Pentru unele fenomene insulare sau izolate pe arii restrînse s-au cristalizat formule ironice, cu finalități restrictive, care condensează un număr mai mare de exemple, avînd circulație orală, asemeni pieselor folclorice : „sasă ouă sasă lei, tot asa le-am dat sî ieri" (16), „s-o suit sopîrla pă sopron" (29), „*ńe*rcuri noaptea *ń*ala noastră a *ń*agră o fătat un *ń*el *ń*egru" (56).

Tot prin tradiție se transmit și supranumele colective create pe baza unor particularități de grai ale vecinilor[31] sau cuvintele devenite caracteristice pentru locuitorii anumitor regiuni[32].

2.0. Spre deosebire de comentariile provocate, orientate și delimitate de întrebările anchetatorului, comentariile spontane, nedirijate, îi oferă subiectului libertatea comparării graiului său cu orice alt grai mai apropiat sau mai îndepărtat.

2.1. Localizarea diferențelor remarcate se face de cele mai multe ori cu aproximare, utilizîndu-se formule adecvate. Se indică fie o regiune mai mare în care poate fi întîlnit fenomenul comentat („în Ardeal", „în Moldova", „în Regat", „în Crișana", „pe Crișana", „prin Bihor", „prin județul Arad", „în părțile de prin Regat")[33], fie o zonă mai puțin precizată ca întindere, avînd, de obicei, ca reper un oraș („către Oravița", „după Oravița", „către Lugoj", „pe la Caransebeș")[34], un rîu („dincolo de Mureș") sau o formă de relief („la pustă", „la deal"). În unele comentarii, determinarea spațială este și mai vagă : „pe alte sate", „în alte locuri", „în alte părți", „în altă parte", „încolo" etc.[35].

Aceste indicații nu au, credem, în contextul anchetei dialectale, în primul rînd rolul de localizare, de marcare a diferențelor între graiul anchetat și alte graiuri, ci de „glosare", de explicare suplimentară a termenului solicitat prin întrebarea din chestionar, a răspunsului ca atare, spre a evita o eventuală neînțelegere sau o înțelegere incompletă din partea anchetatorului. În același scop se folosesc și formulele în care referirea nu se mai face la o anumită regiune sau zonă, ci la locuitorii ei, respectiv la vorbitori : „oltenii zic", „almăjenii spun", „zic sibienii", „bucovinenii îi spun", „bufenii îi spun", „pustenii spun", „codrenii spun", „frătuții zic", „alții zic", „altul, nu de la noi spune"[36] etc. Referirile la sinonime sau forme corespondente din alte graiuri se fac uneori din lipsa, necunoașterea sau inexistența unui termen literar („pe mare", „după carte", „pe domnește") pentru noțiunea urmărită.

---

[31] Ex. : „*căurmă* sînt porecliți locuitorii din Felnac pentru că așa ziceau la *papricaș*" (59). Cf. și *fitilă* [de la termenul pentru 'chibrit'] pentru cei din Lescovița (13).

[32] Ex. : „[vorbesc] cu *amu* și cu... de pe unde-or venit" (58). Cf. și ALR I, ms., pct. 764 : *amușeni*, supranume pentru bihoreni.

[33] Ex. *ńegriśós, ụáḱeș* 'brunet' : „În Crișana se zice *bărnáś*" (60), cf. NALR — *Banat*, vol. I, h. 12.

[34] Ex. : *cluś* 'șold' : „de la Făget încolo la vale se zice șold" (93), cf. NALR — *Banat*, vol. I, h. 133.

[35] Ex. : *pịátră* 'țiglă' : „printr-alte părți i se spune *hîrb*" (60).

[36] Ex. : *stă pup* 'stă pe vine' : „oltenii și domenește, *pă viń*e" (62), cf. NALR — *Banat*, vol I, h. 135 ; *lémńe d-ațîțát fócu* 'surcele' : „ardelenii îi spun *găćéj*" (54).

BDD-A23114 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 02:57:45 UTC)

În celelalte comentarii spontane, în care localizările se fac cu precizie[37] (*la*, *în* + numele localității), predomină dorința subiectului (devenit el însuși observator al graiurilor) de a oferi informații anchetatorului despre alte graiuri, dar nu este exclusă intenția de a preciza înțelesul termenului semnalat printr-un sinonim dialectal.

Preocuparea pentru precizări și delimitări semantice, impusă de anumite chestiuni[38], restrînge la minimum numărul comentariilor asupra diferențelor de grai.

2.2. Din 500 de chestiuni urmărite în acest scop, pentru cca 125 s-au notat aproximativ 250 de comentarii privind răspîndirea geografică a unor fenomene. Comentariile care conțin localizări precise, notate în peste 50 de puncte de anchetă, se referă la graiurile din alte 85 de localități, dintre care doar 13 fac parte din rețeaua atlasului. Numărul cazurilor concrete de diferențe, pe localități, este, în general, mai scăzut față de cel din comentariile provocate (vezi *supra*, 1.2.1.)[39], dar, pentru unele localități, se întîlnește și situația inversă.

Din totalul cazurilor semnalate de informatori în comentariile spontane, aproximativ 84% sînt de natură lexicală și 13% fonetice. Numărul scăzut de fenomene fonetice în comentariile spontane se poate explica, între altele, prin preocuparea subiectului, în timpul anchetelor de tip atlas, pentru a se face pe deplin înțeles, accentul pus pe conținut fiind cerut și sugerat, întrucîtva, chiar de organizarea chestionarului pe sfere lexicale. Este semnificativ, sub acest aspect, faptul că deși prepoziția *de*, pentru fonetismul său, este citată în 17 localități (vezi *supra*, 1.2.2.1.), în comentariile provocate, pe fișele chestiunilor *lapte de oaie* sau *bătaie de inimă*[40] nu se întîlnește nici o remarcă asupra fonetismul ei, subiecții concentrîndu-se să redea cît mai exact echivalentul în graiuri al noțiunilor respective.

Cele mai frecvente referiri, în comentariile spontane, le colectează termenii pentru noțiunile: 1. 'chibrituri '*(țîmporele, feștile, răipelți, răipelțuri, mășini, chibrite* etc. [7]; 2. 'salcîm' *(măgrin, băgrin, breglan, brebin, argaț, arcaț, rug, copaci, pin, sălcîm* etc. [6]; 3. 'curea' *(curea, chimir, prașche, prașcă)* [6]; 4. 'dovleac' (curcubătă, dovlete, dulete, ludaie, iorghete [5]; 5. 'curte' *(voreț, avlie, arie, ogradă, ocol, curte)* [5]; 6. 'șiștar' *(sectăr, șeștar, șiștar, șuștar, cărtuț, cart)* [5]; 7. 'cartofi' *(crumpi, grumpi, crumpei, crumpiri, napi, picioici* etc. [4]; 8. 'hrean' *(irean, erean, hirean, tormac* [4], urmați de cei pentru 'briceag', 'jar' 'răzor', 'baniță', 'laviță', 'majun', 'nisip' etc.

În comentariile spontane, spre deosebire de cele provocate, nu apar decît foarte rar termeni pentru noțiuni neincluse în chestionar, însă numărul referirilor la chestiuni programate este mai mare. Cele două tipuri de comentarii nu se suprapun, ci sînt complementare[41].

---

[37] Ex. *nuntă* : „la Șeitin și Nădlac zic *ospăț*" (64); *scamn lung* 'laviță' : „la Bănia, *clúpie*" (20); *śu̯árdă* 'cîreadă' „la Ticvani, *gizérbă*" (28) ; *rîie* : „la Hodoni se zice *rîńe*" (57), cf. NALR—*Banat*, vol. I, h. 88.

[38] Astfel, pentru 'baniță' s-au înregistrat indicații privind diferențe terminologice pe orizontală doar în două puncte cartografice, informatorii accentuînd, în comentarii, asupra precizărilor privind mărimea obiectului.

[39] Cele mai multe diferențe (5 — 7) au fost remarcate în punctele 23, 66, 69, 70, 72, 77 și 86.

[40] Vezi NALR —*Banat*, vol. I h. 100.

[41] Din 76 localități menționate în comentariile provocate și tot atîtea în cele spontane referitoare la 28 de chestiuni identice, doar 9 localități sînt comune.

BDD-A23114 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 02:57:45 UTC)

3. Influențate de numeroși factori subiectivi, extralingvistici, de datele socio-culturale și psihologice ale informatorilor, de contextul concret al desfășurării anchetei dialectale, de relația care se stabilește spontan între cei doi interlocutori (anchetator și subiect informator), comentariile metalingvistice, privitoare la variația dialectală sînt regizate, în esență, de realitatea lingvistică, de existență obiectivă a diferențelor de grai. Ele sînt mai frecvente în zonele de interferență a ariilor dialectale (vezi *supra* 1.2.1.).

Comentariile cu caracter general cuprind indicii, mai greu de verificat, despre gradul de asemănare sau deosebire dintre graiurile din apropierea localităților anchetate, despre granițele subiective, sugerează studierea unor caracteristici ale limbajului neglijate adesea în cercetările de teren (ritm, timbru, sonoritate etc.).

Comentariile constînd din exemple concrete de diferențe între graiuri permit stabilirea celor mai frecvent perceptibile fenomene lexicale, fonetice, și, mai puțin, gramaticale[42], oferă sugestii pentru urmărirea ariilor unor fapte de limbă neprogramate în chestionar, permit stabilirea cu mai multă precizie, îndeosebi cînd rețeaua de puncte de anchetă este mai rară, a izogloselor.

În descrierea detaliată a graiurilor, datele subiective se cer însă utilizate cu unele rezerve[43], chiar dacă, de cele mai multe ori, sînt exacte, căci o informație despre prezența unui fenomen într-o localitate din apropiere nu înseamnă întotdeauna că acel fenomen este singurul cunoscut în localitatea respectivă[44] sau că el nu se află și în localitatea anchetată în graiul altor subiecți[45].

Constatarea lui W. Bright că cercetătorul „nu trebuie să se lase indus în eroare considerînd că punctul de vedere al localnicilor corespunde comportamentului lingvistic real", dar că el „trebuie să înțeleagă că punctul de vedere al localnicilor este o parte a situației sociolingvistice, care merită să fie studiată ca atare" se confirmă și pentru domeniul comentariilor privind variația dialectală.

COMMENTAIRES DES INFORMATEURS SUR LA VARIATION DIALECTALE. NOTES EN MARGE DU NALR — *BANAT*

RÉSUMÉ

Sur la base des données obtenues dans les enquêtes pour le NALR — *Banat* (comparées avec celles de l'ALR), sont analysés deux types de commentaires des sujets informateurs à propos des différences et des ressemblences entre le parler local (enquêté) et d'autres parlers : A. *des commentaires provoqués*, sollicités et dirigés par l'enquêteur par des questions directes et B. *des*

[42] Fenomenele perceptibile vor fi, în general, supuse controlului în vorbire (cf. St. Dumistrăcel, *op. cit.*, p. 377). Stabilitatea relativă a ariilor, extinderea sau micșorarea lor va fi influențată, într-o oarecare măsură, și de atitudinea subiecților față de fenomenele respective.

[43] Cf. B. Cazacu, *Despre reacția...*, p. 49.

[44] Cf. Y. Mase, *op. cit.*, p. 364.

[45] Confruntînd materialul NALR—*Banat* cu exemplele din comentariile informatorilor se pot întîlni amîndouă situațiile. Menționarea existenței unui fenomen într-un grai vecin, chiar dacă acesta se află și în localitatea anchetă este însă un indiciu aproape sigur că el se utilizează aici cu frecvență redusă, e pe cale de a ieși din uz. Problema coincidențelor între datele subiective și cele din altas merită însă o atenție specială.

[46] Vezi W. Bright, *op. cit.*, p. 49.

BDD-A23114 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 02:57:45 UTC)

commentaires spontanés, incidentaux, qui accompagnent certaines les enquêtes dialectales. On relève des ressemblances et des dif commentaires, tant dans le contenu que dans les expressions

Le matériau étudié permet des constatations dont nous

— les commentaires **A** comprennent de nombreuses obs reuses en suggestions pour l'étude complexe du phénomène dial

— des cas concrets de différences dialectales relevées p échantillons qu'on a en vue — sont, dans les commentaires **A**, d en proportion d'à peu près 58% et respectivement 36% (voir **1.2.** taires **B**, les remarques lexicales sont beaucoup plus nombreuses rapport à seulement 13% phonétiques, voir **2.2.**), car, pendant l dite, prédomine la préoccupation des informateurs pour explique synonymes d'autres parlers, souvent localisés approximativeme

— la fréquence des commentaires subjectifs métalingu les zones d'interférence des aires dialectales et à proximité des parl tique objective étant, pour l'essentiel, celle qui les dirige (voir **1.2**

— bien que le plus souvent ils soient très exacts, les com peuvent pourtant être utilisés sans réserve dans la description leurs vérification sur le terrain par le dialectologue (voir **1.2.3.** e

Institutul de
Cluj-Napo

BDD-A23114 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 02:57:45 UTC)